

В. Кремень, академік НАН України, президент НАПН України:

«Ухвалення будь-якого закону і навіть його зміст зумовлені зрештою станом громадської думки. Це характерно для будь-якого демократичного суспільства. Не виняток і нинішній український загал з його слабкою, суперечливою, але ж демократією (<http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/chomu- treba-uhvaliti-zakon-pro-naukovu-i-naukovo-tehnichnu-diyalnist-.html>).

Більшість чинних законів у сфері освіти і науки ухвалювали в той час, коли я був або народним депутатом, або міністром освіти і науки України. Це було перше покоління законів у незалежній Україні в цих важливих сферах, і їх ухвалення зумовлювалося, з одного боку, контекстом незалежності України як самостійної держави, а з іншого – відбувалося у традиціях попередньої епохи, щоправда, з певним відображенням нових реалій, що помалу утверджувалися в нашому житті.

Серед ухвалених 1998 р. був Закон “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Він доопрацьовувався в Комітеті з питань науки і освіти Верховної Ради України, до складу якого входили академіки НАН К. Ситник, В. Семиноженко, П. Толочко, І. Юхновський, член-кореспондент НАН С. Дорогунцов, ваш покірний слуга, ряд докторів і кандидатів наук. І в Законі, зрозуміло, було відбито притаманну радянському часу традицію поважного ставлення до науки. Навіть більше, у деяких аспектах він був толерантніший. Ідеться про особливе пенсійне забезпечення, що, до речі, спочатку планувалося поширити лише на наукових працівників, і мені як голові підкомітету з професійної освіти (куди входила й вища) довелося докласти чималих зусиль, щоб нові пенсійні норми були поширені і на науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Минуло понад півтора десятиліття динамічного часу, насиченого різновекторними подіями. Закон про наукову і науково-технічну діяльність з ряду причин справді потребує змін. Нині МОН України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради спільно підготували зміни до Закону і презентували його проект. Наукова громадськість обговорює пропозиції, зокрема і на сторінках DT.UA.

Як можна оцінити закон? Загалом, на мій погляд, позитивно.

Передусім закон не руйнує традиційних для України наукових колективів. Хоча охочих зруйнувати все до основи вистачає. До честі розробників, вони не піддалися популістським настроям, безперечно, розуміючи, що ефективний науковий колектив для розроблення важливих, особливо фундаментальних, досліджень формується десятиліттями. Зокрема, це стосується і ставлення до наявних в Україні академій. Можна почути чимало голосів, що в інших країнах подібних організацій немає і що це чистісінької води радянщина. Що ж, невігласи були в усі часи.

Візьмімо США – найуспішнішу країну і в царині науки, і науково-технічного прогресу. Там є кілька академій. Американську академію утворено ще 1780 р. Формується вона обранням найвидатніших людей зі сфери науки, освіти, бізнесу, державного управління і мистецтва. Серед чотирьох її основних (програмних) дослідних галузей і «Освіта», що охоплює всі її рівні – від початкової до університетської. Національну академію наук засновано указом президента А. Лінкольна 1863 р. На додачу до неї створено Національну академію інженерії (1964 р.) та Інститут медицини (1970 р.). Національну академію освіти організовано 1965 р. – після успіхів Радянського Союзу в освоєнні космосу й усвідомлення істеблішментом США необхідності змін в освіті з метою підвищення її якості, здійснення освітніх досліджень, використання їхніх результатів для формування політики та практичного впровадження в освіті. Є ще ряд важливих національних наукових організацій – Національна дослідна рада, Національний інститут здоров'я, утворений 1887 р., – аналог Національної академії медичних наук України.

До речі, всупереч поширеній в Україні думці, позауніверситетська наука у США явно домінує. Так, 2013 р. дослідження й експериментальні проекти у закладах вищої освіти цієї країни фінансувалися в обсязі 67,2 млрд дол., що становило лише 15 % від загальних видатків (понад 450 млрд дол., або 2,8 % ВВП) на дослідження і розробки в США.

На превеликий жаль, у нашій країні справи з відповідними видатками геть кепські. На науку виділяється з усіх джерел фінансування всього 0,8 % ВВП, а загальна сума фінансування для вищої школи, академій та інших наукових організацій є сумірною з фінансуванням одного з ненайбагатших університетів США або країн Європи.

Можна висловлювати різні міркування щодо граничного віку при обранні в члени академій, довічних стипендій академіків, їх чисельності тощо. Загалом, головне в академіях – це не їхні дійсні члени і члени-кореспонденти, а наукові колективи, в яких маємо потужні наукові школи, що формувалися впродовж тривалого часу.

Якщо пригадати багатовікову історію існування академій, приміром у Великій Британії, Франції, Росії, інших країнах, то можна переконатися, що академії, як і університети, є сталими структурами, наукова думка яких значною мірою забезпечує прогрес людства і діяльність яких ніколи не ставилася під сумнів.

Важливо, що, зберігаючи структуру головних наукових організацій держави, закон передбачає подальшу істотну демократизацію внутрішньоакадемічного життя, участь у формуванні керівного складу академій не лише дійсних членів академій, а й представників наукових

колективів. Залишаючи базове фінансування для наукових інститутів, закон запроваджує конкурсне отримання фінансів від спеціально створеного фонду.

Також позитивно слід оцінити створення в країні Національної ради з питань науки і технологій. Що ж до критичних зауважень стосовно того, що центральний орган виконавчої влади забезпечуватиме формування та реалізацію державної політики в науковій і науково-технічній сфері, то як колишній міністр можу засвідчити, що МОН просто не матиме кадрових та інших можливостей здійснювати це самостійно, без опори на академії та інші наукові колективи. Можливо, подібну думку треба сформулювати після розгляду закону в першому читанні.

Чому ще необхідно підтримати винесення проекту для розгляду в першому читанні? Я вже сказав, що закони ухвалюють відповідно до громадської думки. Однак ставлення до науки у значному сегменті громадської думки порівняно з попередніми періодами стало менш шанобливим. Причин тут багато. І невміння чи нерозуміння вченими необхідності популярно розповідати широкому загалу про результати своїх досліджень, і неготовність суспільства, зокрема економіки, сприймати і впроваджувати наукові розробки, і не завжди ефективна діяльність самих науковців тощо. Такий стан громадської думки несе загрози для всієї країни, бо уявити сучасну державу без науки неможливо. Загрожує це й самому існуванню наукових колективів, які можуть бути ліквідовані на популістській хвилі. І тоді Україна не зможе не лише брати участь у розвитку сучасної науки, а й просто буде нездатна розуміти її, а відтак опиниться серед націй, витіснених зі світового наукового простору. Проект нового закону цього не допускає. Це ще одна причина, щоб його підтримати й без зволікань ухвалити у першому читанні. І після доопрацювання ухвалити остаточно. Бо немає гарантій, що популізм і невігластво не відвоюють іще більший спектр громадської думки, і тоді нинішній проект закону стане нездійсненою мрією.

Наука і освіта мають стати найбільш пріоритетними сферами суспільного життя, бо саме вони становлять основу сучасного, інноваційного типу прогресу. Наука – як сфера, що продукує нові знання, і освіта – що олюднює знання, робить їх дієвими. Цьому повинен і може сприяти і новий закон про наукову і науково-технічну діяльність» **(Кремень В. Чому треба ухвалити закон про наукову і науково-технічну діяльність // Дзеркало тижня. Україна (<http://goo.gl/D3ldrm>). – 2015. – 26.06).**